

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.22>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Дзядик Максим Русланович,
прокурор
(Біляївська окружна прокуратура,
м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано поняття кримінологічної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Наводяться окремі позиції вітчизняних кримінологів щодо змісту поняття «кримінологічна характеристика». Зауважується, що в основі кримінологічної характеристики покладається інформація, що так чи інакше пов'язана із самим суспільно небезпечним явищем, суб'єктами його вчинення, а також з їх детермінаційним комплексом. Така інформація глибоко вивчається, після чого в узагальненому виді складає основу розробки системи планування та програмування запобіжних заходів щодо конкретних видів злочинності.

На основі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора України проводиться аналіз кількісних та якісних показників незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 249 КК України за період 2019–2023 років.

Встановлено, що за період 2019–2023 роки зберігається тенденція росту кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України (окремо кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень), а також їх питомої ваги в складі кримінальних правопорушень проти довкілля. Розглянуто кількісні показники вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. Виявлено тенденцію до збільшення кількості кримінальних проваджень, в рамках яких рішення в порядку КПК України не приймається, тобто особа не підлягає реальному кримінально-правовому впливу за рахунок покарання чи інших передбачених заходів. Робиться зауваження, що всі статистичні дані починаючи з 2022 року не охоплюють частину інформації щодо стану, рівня та динаміки кримінальних правопорушень, які можуть мати місце на окупованих та прифронтових територіях через повномасштабне збройне протистояння.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, кількісні та якісні показники злочинності, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, екологічне кримінальне правопорушення, воєнний стан.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ILLEGAL FISHING, HUNTING OR OTHER AQUATIC EXTRACTION ACTIVITIES

Dziadyk Maksym Ruslanovych,
Prosecutor
(Bilyaevsky District Prosecutor's Office,
Odesa, Ukraine)

The article analyzes the concept of criminological characteristics of illegal fishing, hunting or other aquatic fishing. The author presents some positions of domestic criminologists on

the content of the concept of "criminological characterization". It is noted that criminological characterization is based on information which is somehow related to the socially dangerous phenomenon itself, the subjects of its commission, and also to their deterministic complex. Such information is studied in depth and then used in a generalized form to develop a system of planning and programming of preventive measures for specific types of crime.

Based on the official statistics of the Office of the Prosecutor General of Ukraine, the analysis of quantitative and qualitative indicators of illegal fishing, animal or other aquatic extraction, criminalized under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine for the period 2019–2023 is carried out.

It is established that for the period 2019–2023, there is a tendency for the number of criminal offenses under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine (separately criminal offenses and misdemeanors) to increase, as well as their share in criminal offenses against the environment. The author analyzes the quantitative indicators of illegal fishing, hunting or other aquatic extraction by persons who have previously committed criminal offenses. The author reveals a tendency to increase the number of criminal proceedings in which no decision is made in accordance with the CPC of Ukraine, i.e., a person is not subject to real criminal law impact through punishment or other measures provided for. The author notes that all statistics starting from 2022 do not cover some of the information on the status, level and dynamics of criminal offenses which may occur in the occupied and frontline territories due to a full-scale armed confrontation.

Key words: criminological characteristics, quantitative and qualitative indicators of crime, illegal fishing, hunting or other aquatic extraction, environmental criminal offense, martial law.

Постановка проблеми. У сучасних екологічно нестабільних умовах життєдіяльності українського суспільства особливої значущості набувають питання, пов'язані з можливістю збереження і примноження екологічних систем, забезпечення постійного контролю за певною якістю довкілля, особливо враховуючи наслідки повномасштабного вторгнення для екологічної безпеки України. Серед іншого, збереження водних біологічних ресурсів і запобігання порушенням правил їх охорони поставлено перед правоохоронними органами як одне із важливих завдань, оскільки ефект від його реалізації впливає на загальний стан економічної безпеки країни. Таким чином, актуальність проблем, пов'язаних з кримінально протиправними у сфері охорони водних біоресурсів, що вчиняються сьогодні, не викликає сумнівів, як і те, що чисельність водних біологічних ресурсів, зокрема тих, які належать до рідкісних і цінних видів, занесених до Червоної книги України, стрімко скорочується.

Стан дослідження. Питання кримінально-правової охорони довкілля, в цілому, та аспекти незаконного рибного, звіриноного або іншого водного промислу, зокрема, у своїх працях досліджували П. С. Берзін, І. В. Берднік, Є. М. Борисов, В. В. Локтіонова, С. М. Мойсак, К. М. Оробець, Ю. А. Турлова та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей кримінологічної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як виду кримінального правопорушення, поширеного на території України.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний закон України містить цілу низку кримінальних правопорушень проти довкілля, передбачених Розділом VIII Особливої частини КК України, до яких відноситься незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду (ст. 249 КК України). Задля розробки ефективних заходів попередження та запобігання вчиненню такого незаконного промислу варто з'ясувати особливості його кримінологічних показників, стану, поширення, тенденцій.

Ступінь і характер негативного впливу, який здійснює незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на суспільні відносини зумовлює подальший науково-практичний пошук більш результативних і науково-обґрунтованих заходів запобігання кримінальному правопорушенню цього виду. Зазначене визначає нагальну потребу в отриманні нових знань про системні закономірності та сучасні тенденції функціонування незаконного промислу водних ресурсів, через аналіз їх кількісних і якісних показників. У цілісній сукупності такі складові елементи охоплюються центральною категорією – «кримінологічна характеристика».

У науковій доктрині кримінології не існує одностайного визначення поняття «кримінологічна характеристика» та його змісту. Наприклад, на думку Василевича В. В. «кримінологічна характеристика – це стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних дій, а також про осіб, які їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні й точні знання про нього для ефективної й науково обґрунтованої протидії конкретним кримінальним правопорушенням» [1, с. 83].

Старушкевич А. В. пропонує під кримінологічною характеристикою розуміти «систематизовані відомості про динаміку злочинів, які мають значення під час встановлення їхніх причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та прийняттю заходів щодо їх усунення» [2].

Кримінологічна характеристика за визначенням А. Ф. Зелінського, «є комплексним поняттям, що характеризується поширеністю відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів злочинів» [3, с. 38].

Боднар В. Є. пропонує поняття кримінологічної характеристики трактувати досить лаконічно – «сукупність статистично значущих показників про рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку злочинності, а також дані щодо осіб, які вчиняють злочин» [3, с. 147].

Гутник А. Є. до кримінологічної характеристики відносити такі складові елементи: «кримінологічно значущі ознаки злочину; способи вчинення злочину; фактори, що детермінують злочинну діяльність; обстановку, місце, географію, середовище реалізації злочину; особистість злочинця, особливості та детермінацію індивідуальної злочинної поведінки; характеристику осіб, які сприяють вчиненню злочинам; тривалість вчинення злочинів; групове вчинення злочину» [4, с. 10].

Тихонова О. В. кримінологічну характеристику визначає як «сукупність статистично значимих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців, які відображають ступінь їх суспільної небезпеки, однак, не дають змогу з'ясувати її детермінанти» [5, с. 248]. У свою чергу А. Б. Блага [6] та М. Ю. Валуйська [7, с. 8] відносять до кримінологічної характеристики обмежений перелік елементів, зокрема: кількісні та якісні показники стану злочинності й відомості про особистість злочинця.

Таким чином, в основі кримінологічної характеристики покладається інформація, що так чи інакше пов'язана із самим суспільно небезпечним явищем, суб'єктами його вчинення, а також з їх детермінаційним комплексом. Така інформація глибоко вивчається, після чого в узагальненому виді складає основу розробки системи планування та програмування запобіжних заходів щодо конкретних видів злочинності.

Офіційна інформація щодо стану кримінальних правопорушень на території України зображено у відповідних зведених статистичних таблицях Офісу Генерального прокурора України [8], що й буде закладено в основі проведеного далі аналізу.

Так, за 2019 рік було зареєстровано 3769 кримінальних правопорушень проти довкілля, із яких 619 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), що склало 16,4% від загальної кількості даного виду кримінальних правопорушень.

За 2020 рік було зареєстровано 4558 кримінальних правопорушень проти довкілля, де 608 – кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13,3% від загальної кількості за звітний період. Варто відмітити також, що із 608 посягань – 389 були кримінальними проступками, а 219 – кримінальними правопорушеннями.

5416 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено у 2021 році, з яких 613 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 11,3% від загальної кількості за звітний період, де 582 – кримінальні проступки та 31 – кримінальне правопорушення.

4018 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено у 2022 році, з яких 546 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13,6% від загальної кількості за звітний період. 544 випадки склали кримінальні проступки та 32 – кримінальні правопорушення.

У 2023 році було зареєстровано 4741 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено, з яких 615 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13% від загальної кількості за звітний період. 598 кримінальних проступків та 17 кримінальних правопорушень.

У 2019 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України було вчинене 59 разів особами, які раніше вже вчиняли кримінальне правопорушення. Такий самий показник було зафіксовано у 2020 році. У 2021 році 21 випадків вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. У 2022 році – 31 випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України. У 2023 році цей показник склав 48 випадків. Таким чином, зберігається тенденція до збільшення кількості даного правопорушення.

Важливим показником є вчинення кримінально караних діянь групою осіб. Так, у 2019 році в складі групи осіб було вчинено 38 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, у 2020 році – 35, у 2021 році – 16, у 2022 році – 31 та 24 у 2023 році.

Офіційні статистичні дані також містять інформацію щодо вчинення кримінальних правопорушень в стані алкогольного сп'яніння та за участю неповнолітніх. Відомо, що у 2019 році не було виявлено вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у стані алкогольного сп'яніння, у 2020 році цей показник склав – 2 випадки, у 2021 році – 3, у 2022 році – 0 та 1 випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України за звітний період 2023 року.

У 2020 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу України) матеріали щодо 376 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 348 з обвинувальним актом та 27 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Із 348 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 182 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 194 щодо кримінальних проступків.

У 2021 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 КПК України) матеріали щодо 355 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 340 з обвинувальним актом та 13 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Із 355 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 12 матеріалів були щодо вчинення кримінального правопорушення та 328 щодо кримінальних проступків.

У 2022 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 КПК України) матеріали щодо 321 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них

299 з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у звітному періоді не направлялося. Із 321 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 21 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 300 щодо кримінальних проступків.

У 2023 році до суду було направлено матеріали щодо 335 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 333 з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у звітному періоді не направлялося. Із 333 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 7 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 326 щодо кримінальних проступків.

Варто також зауважити, що не завжди той факт, що матеріали були направлені до суду з обвинувальним актом, свідчить про те, що винного було реально покарано. Так, станом на 2019 рік по 247 випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення.

Станом на 2020 рік по 230 (62,6% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 25 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 205 проступків.

За 2021 рік по 257 (72,3% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 19 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 238 проступків.

Станом на 2022 рік по 251 (78,1% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 10 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 241 проступків.

У 2023 рік по 280 (78,8% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 10 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 270 проступків.

Висновки. Таким чином, можемо спостерігати постійну тенденцію до збільшення кількості кримінальних проваджень, в рамках яких рішення в порядку КПК України не приймається, тобто особа не підлягає реальному кримінально-правовому впливу за рахунок покарання чи інших передбачених заходів. Це на фоні збереження стабільно збільшуваного рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України. Варто також приймати до уваги, що всі статистичні дані за період з 2022 року не охоплюють частину інформації щодо стану, рівня та динаміки кримінальних правопорушень, які можуть мати місце на окупованих та прифронтових територіях через повномасштабне збройне протистояння.

Серед негативних чинників, що сприяють зростанню фактів незаконного видобутку водних біологічних ресурсів, які давно перейшли в категорію організованої злочинності, – потурання, а в низці випадків – і пособництво вчиненню подібних кримінальних правопорушень з боку співробітників правоохоронних органів.

Відсутність належної ефективності в попередженні досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень зумовлюється безліччю причин: недостатньою

розробленістю методик розслідувань незаконного видобутку риби; низьким професіоналізмом працівників правоохоронних органів у питаннях кваліфікації кримінальних правопорушень і відповідальності за скоєння подібних діянь. З усією очевидністю набувають актуальності багатоаспектна підготовка співробітників, підвищення їхньої кваліфікації з основ попередження, припинення, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні незаконного вилову рибопродуктів. Водночас необхідний комплексний системний підхід до виявлення переліку проблемних питань кримінологічного, кримінально-правового та криміналістичного блоку в протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Список використаних джерел:

1. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. *Право України*. 1997. № 12. С. 82–84.
2. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: Правник, 1997. 44 с.
3. Зелінський А. Ф. Кримінологія. Харків: Рубікон. 2000. 240 с.
4. Боднар В. Є. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 3 (99). 2016. С. 144–153.
5. Гутник А. Є. Попередження податковою міліцією ухилень від сплати податків. К.: Атіка, 2001. 264 с.
6. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246–249.
7. Блага А. Б. Основні кількісно-якісні показники насильства в сім'ї: кримінологічний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1077, Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHiPR_2013_1077_15_34.
8. Валуїська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
10. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у при- кордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.
11. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
12. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14–22.
13. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436–440.
14. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 3. 2023. С. 200–204.